

ƏQLİ MÜLKİYYƏT HÜQUQU

RƏQƏMSALLAŞMANIN MÜƏLLİFLİK HÜQUQLARI VƏ MÜƏLLİFLİK HÜQUQ MÜNASİBƏTLƏRİNƏ TƏSİRİ

Əkbər Əliyev*

Xülasə

Müəlliflik hüququ yaradıcılıq azadlığının əsas təminatlarından biri olmaqla yanaşı fundamental insan hüquqlarından biri olan əqli mülkiyyət hüquqlarına aid edilir. Müəlliflik hüququ münasibətlərinin tənzimlənməsi isə özünəməxsusluğu ilə seçilən spesifik münasibətlər kimi nəzərə çarpır. Son dövrlərdə informasiya texnologiyalarının sürətli inkişafı müəlliflik hüququna dair münasibətlərinin də xaraktercə köklü şəkildə dəyişməsinə səbəb olmuşdur. Qeyd olunan istiqamətdən yanaşaraq o da qeyd edilməlidir ki, müəlliflik hüququ obyektlərinin mühafizəsinin ənənəvi üsul və vasitələri onlayn mühitdə baş verən hüquq pozuntusuna səbəb olacaq cəhdləri üzrə mübarizədə effektiv hesab olunmur. Odur ki, rəqəmsal cəmiyyətin və kiberməkanın xüsusiyyətləri, subyektlərin spesifik xarakteristik cəhətləri, habelə informasiya texnologiyalarının inkişaf nəticələri nəzərə alınmaqla müəlliflik hüquqlarının təmini və müdafiəsi üzrə yeni mexanizmlər formalaşdırılmalıdır. Məqalədə qeyd olunan xüsusatlar, habelə müəlliflik hüququ və informasiya texnologiyalarının qarşılıqlı əlaqələri və bir-birinə təsiri, rəqəmsal cəmiyyətdə müəlliflik hüquqlarının təmin və müdafiə edilməsi məsələləri araşdırılmışdır.

Açar sözlər: *müəlliflik hüququ, İnternet, rəqəmsal cəmiyyət, rəqəmsal məzmun, kreativ iqtisadiyyat, kreativ sənaye, kiberməkan.*

Müasir dövrdə elm və texnologiyanın sürətli inkişafı müxtəlif ictimai sferalarda köklü dəyişikliklərə səbəb olduğu kimi yaradıcılıq fəaliyyəti sahəsi üzrə də təsirsiz ötüşməmişdir. Müəlliflik hüquq münasibətlərinin xüsusi xarakteri onların rəqəmsal dünyada mühafizəsi və təmini ilə bağlı məsələlərdə xüsusi yanaşma tələb edir. Məlumdur ki, müəlliflik hüququ obyektləri iqtisadi dəyərə malik olmaqla bir çox hallarda iqtisadi münasibətlərdə əsas mövqedə dayanan kateqoriya kimi çıxış edir. Rəqəmsallaşma və informasiya texnologiyalarının inkişafı, habelə kiberməkanın təşəkkülü digər hüquq münasibətlərində olduğu kimi müəlliflik hüquq münasibətlərində də dövlətlərarası əməkdaşlığı və xüsusi tənzimləmənin müəyyən edilməsini zəruri etmişdir. Müəlliflik hüququ obyektləri həm milli, həm də beynəlxalq bazarların əsas aktiv olmaqla iqtisadi münasibətlərin tənzimlənməsində də xüsusi diqqət ayrılan bir məsələ kimi nəzərə çarpır.

Rəqəmsallaşmanın sürətli şəkildə inkişafı və geniş yayılması artıq bir çox tendensiyaların dəyişdirmiş, rəqəmsal iqtisadiyyatın cəmiyyətdəki rolunu möhkəmləndirərək onu mərkəzi mövqeyə gətirmişdir. Bu da öz növbəsində mülkiyyət, əqli mülkiyyət və bu kimi iqtisadiyyatın əsasını və bir çox hallarda mənəbyini təşkil edən sahələrdə də köklü dəyişikliklərin əsası kimi çıxış etmişdir. Hüquq ədəbiyyatında qeyd edilir ki, müasir dövrdə rəqəmsal mühitdə yaradılan məzmun

* BDU Hüquq fakültəsi “İnsan hüquqları və informasiya hüququ” UNESCO kafedrasının doktorantı, Azərbaycan Respublikasının Əqli Mülkiyyət Agentliyinin böyük məsləhətçisi

həm rəqəmsal iqtisadiyyatın əsası, həm texnoloji kateqoriya, həm də rəqəmsal iqtisadiyyat üzrə yaradıcılığın həyata keçirildiyi mühit kimi başa düşülə bilər. Bu isə müəlliflik hüquqları da daxil olmaqla əqli mülkiyyət anlayışının köklü dəyişməsinə və onun əhəmiyyətinin daha da artmasına səbəb olur. Bu həmçinin əqli mülkiyyətə dair yanaşmalarda da köklü dəyişikliklərin aparılmasını zəruri edir. [1, s.20] Qeyd olunan yanaşma ilə tam razılaşaraq qeyd edilməsi zəruridir ki, son dövrlərdə rəqəmsallaşma cəmiyyətin müxtəlif sferalarında çox sürətli şəkildə özünü biruzə verir. Odur ki, rəqəmsallaşmanın təsir etdiyi bütün sahələrdə dəyişikliklərin edilməsini zəruri etdiyi kimi, əqli mülkiyyət sahəsində, xüsusən də müəlliflik hüququ üzrə də rəqəmsal cəmiyyətin əsas elementləri nəzərə alınmaqla müvafiq dəyişikliklərin edilməsini zəruri edir.

Ədəbiyyatda rast gəlinən fikirlərdən birinə görə rəqəmsallaşma müxtəlif aspektlərdən müəlliflik hüququ sahəsinə də mühim təsir edir. Müəlliflik hüququ obyektləri üzrə də rəqəmsallaşmanın sürətlənməsi bir sıra hallarla əlaqələndirilir. Müəlliflik hüququ obyektlərinin rəqəmsal ifadə edilməsi, onun say etibarı ilə çoxaldılması, yayılması, arxivləşdirilməklə saxlanması və s. kimi faktorlar bu sahədə də rəqəmsallaşmanın xüsusi artan xəttlə inkişafının əsas səbəbi kimi çıxış edir. [2, s.59-60] Doğrudur rəqəmsallaşma həm əsərlərin yayılması, kütləvi ifası, ictimaiyyətə nümayiş etdirilməsi, əlçatanlığın təmin edilməsi baxımından rəqəmsal əsərlərə münasibətdə olduqca rahat imkanlar təqdim edir. Lakin belə olan halda uyğun hüquqi tənzimləmənin və ya təmin, müdafiə mexanizmlərinin müəyyən edilməməsi müəlliflik hüquqlarının pozulması hallarının dinamikasında artımın yaranmasına səbəb olacaqdır. Məhz bu rahat imkanlar vasitəsi ilə müəlliflər və ya hüquq sahibləri proses üzrə çəkəcəkləri xərclərini azaladaraq qənaət etmiş olsalar belə, rəqəmsal əsərlərdən qanunsuz istifadə edərək qənaət etmək, buna görə də həmin əsərləri müəlliflik hüquqlarını pozmaqla əldə etməyə yönələn halların sayı çoxalmış olacaqdır.

Nəzərə alınmalıdır ki, rəqəmsallaşma və informasiya texnologiyalarının inkişafı çox sürətlə getdiyindən bəzən hüquqi tənzimləmənin ona uyğunlaşması mümkün olmur. Bu halı rəhbər tutularaq belə qənaətə gəlmək olar ki, müəlliflik hüququ daim texnologiyayı izləyir. Lakin bu o demək deyildir ki, bu istiqamətdə texnologiya dominant mövqə tutur. Bir qayda olaraq texnoloji inkişaf əsas etibarı ilə müəlliflik hüququ münasibətləri ilə bağlı olur. Çünki hər bir yeni texnoloji həll və ya qurğu əqli fəaliyyətin nəticəsini təşkil edir. Odur ki, bu iki kateqoriya daima bir-birlərinə təsir etməklə sonsuz dairə təsəvvürü yaradan bir əlaqədədirlər. (Bax. Şəkil 1.).

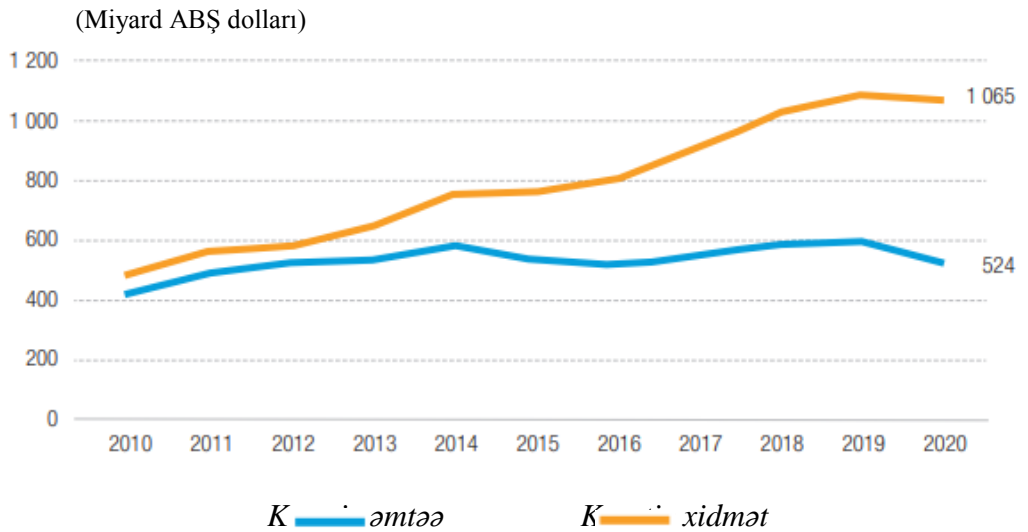
Şəkil 1.

Texnologiyalar və texnoloji alətlərin insanların həyatlarında tutduqları xüsusi əhəmiyyətli yer hamıya bəlli olan hal kimi qəbul edilir. Xüsusən də, “COVID-19” pandemiyasında tətbiq edilən məhdudiyətlərlə əlaqədar olaraq demək olar ki, informasiya texnologiyaları alətlərindən bütün sahələrdə və əhalinin əksəriyyətini əhatə edən istifadənin əsasını qoymuşdur. Ümumilikdə isə informasiya kommunikasiya texnologiyaları həyatımızın ayrılmaz tərkib hissəsinə çevrilmişdir. Habelə sürətli şəkildə gedən bu rəqəmsallaşma iqtisadiyyatda da mahiyyətə dəyişiklikliyə əsas olmuşdur.

Ümumdünya Əqli Mülkiyyət Təşkilatı kreativ iqtisadiyyatda əsas diqqəti müəlliflik hüququna yetirir, sənyədə müəlliflik hüququ obyektlərindən istifadə üzrə göstəricilərə görə xüsusi təsnifləşdirmə həyata keçirir. [3] Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Ticarət və İnkişaf üzrə Konfransı biliyə əsaslanan iqtisadiyyatla sıx bağlı olan kreativ iqtisadiyyatın yaradıcılıq fəaliyyətinə əsaslanan bütün sahələri özündə ehtiva etdiyini qeyd edir. [4, s.1] Göründüyü kimi kreativ iqtisadiyyat ümumilikdə kreativ sənaye ilə bağlı olur. Kreativ sənaye isə yaradıcılıq fəaliyyəti ilə bağlı sənaye olmaqla, özündə əsas komersiya dəyəri olan obyektlər kimi müəlliflik hüququ obyektlərini ehtiva edir.

Qeyd etmək olar ki, kreativ sənaye məhsul və ya xidmətlərinin ixracı üzrə göstəricilər iqtisadiyyatda mühim əhəmiyyətli mal və ya xidmətlərlə rəqabətə girə bilər. Son dövrlət isə xüsusən də kreativ xidmətlərin ixracı üzrə statistik göstəricilər son on il üçün müqayisəli təhlil olunsay artımın şahidi olmuş olarıq. (Bax Şəkil 2.)

2010-2020-ci illər üzrə Kreativ əmtəə və xidmətlərin qlobal səviyyədə ixracı

Yuxarıdakı sxem bir daha kreativ sənayenin əhəmiyyətini vizual şəkildə nümayiş etdirir. Mövcud araşdırmaların birində haqlı olaraq biliklərə əsaslanan iqtisadiyyatın, kreativ sənayenin dəstəklənməsi və əqli mülkiyyətə əsaslanan sənayenin ümumi iqtisadiyyat kontekstində analiz edilməsi, əqli yaradıcılıq fəaliyyətinin nəticəsi olan iqtisadi kateqoriyaların mikroiqtisadi səviyyədə nəzərə alınması, əqli mülkiyyətlə informasiya texnologiyası arasında olan dinamikasının artırılması və müasir dövrdə mərkəzi mövqə tutan elektron kommersiya münasibətləri kontekstində əqli yaradıcılıq fəaliyyətinin nəticəsi olan rəqəmsal məzmunlara dair hüquqların təmin edilməsi müasir dövrdə əsas prioritet istiqamətlər kimi qeyd edilmişdir. [5, s.6] Yuxarıda təqdim olunan göstəricilər qeyd olunanlarla tam razılışmaq gərək olduğunu deməyə əsas verir. Həmin prioritet istiqamətlərindən biri kimi nəzərdə tutulmuş müəlliflik hüququ obyektlərinin makroiqtisadi səviyyədə nəzərə alınması olduqca zəruridir. Heç də sirr deyildir ki, bu gün müəlliflik hüququ obyektini olan elə əsərlər var ki onların iqtisadi dəyəri milyonlarla ABŞ dolları ilə qiymətləndirilir. Bu müəlliflik hüququ obyektlərinin qeyri-maddi olması səbəbindən onlara daha az diqqət ayrılması müasir dövrdə iqtisadiyyatın külli miqdarda ziyana məruzə qalmasına zəbək ola bilər. Habelə elektron kommersiya münasibətləri çərçivəsində bugün bir çox əmtəə və ya xidmət məhz elə rəqəmsal əsərlərdir. Bunlara misal olaraq müxtəlif tətbiqetmələr, onlayn və ya video mühazirələr, rəqəmsal musiqi, rəqəmsal kitab və s. aid edilə bilər. Bunun özü də rəqəmsal cəmiyyətdə müəlliflik hüquqlarının təmin və müdafiə olunmasının əhəmiyyətinin daha bir əyani sübutudur.

Məhz bu səbəbdəndir ki, müəlliflik hüquqlarının tənzimlənməsinin rəqəmsal cəmiyyətin xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla mütləq şəkildə müəllif və ya hüquq sahiblərinin maraqlarını qorumağa yönəlməlidir. Çünki bir çox hallarda belə

obyektlərdən qanunsuz istifadə nəticəsində müəlliflərə və ya hüquq sahiblərinə külli miqdarda ziyan dəyir. Texnologiyaların inkişafı nəticəsində meydana çıxmış həll və ya qurğuların qorunması da olduqca mühim bir məsələ olsa da burada diqqət yetirilməli olan əsas məqam rəqəmsal platformalarda və ya e-kommersiya münasibətlərində obyekt kimi çıxış edən əsərlərin rəqəmsal formasında mövcud olması halıdır.

Hüquq ədəbiyyatında qeyd edilir ki, müəlliflik hüququnun obyektivi olan əsərlər sırasına rəqəmsal əsərlər də daxil edilir. Rəqəmsal forma əsərin obyektiv ifadə olunma formalarından biri kimi nəzərə alınır və bu cür əsərlərin yalnız onlayn mühitdə istifadə olunma bilinsə belə müəllifin şəxsi, qeyri əmlak və əmlak hüquqlarının təmin edilməsi məcburi hal kimi müəyyən edilir. [6, s.12] Təkmil və hamılıqla qəbul edilmiş xüsusi hüquqi tənzimləmə modeli mövcud olmasa da ümumilikdə rəqəmsal formada mövcud olan əsərlərin özləri də əsərlər kateqoriyasına daxil olduğundan onlara müəlliflik hüququ normaları tətbiq edilir. Rəqəmsallıq əsərin ifadə olunma forması kimi özünü biruzə verir. Azərbaycan Respublikasının müəlliflik hüququ qanunvericiliyi üzərində məsələni izah etmək daha məqsədmüvafiq olardı. Belə ki, “Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 5-ci maddəsinin 2-ci hissəsi müəlliflik hüququnun şamil edildiyi həm açıqlanmış, həm də açıqlanmamış əsərlər üçün aşağıdakı obyektiv formaları müəyyən edir:

- yazılı;
- şifahi;
- səs, yaxud videoyazılma;
- təsviri;
- həcmli-fəzavi;
- digər formalar. [11]

Burada əsərin konkret obyektiv formaları ilə yanaşı ümumi mənada “digər formalar” kateqoriyasının müəyyən edilməsi məhz baş verən texnoloji yeniliklərlə müəlliflik hüququnun şamil edildiyi əsərlərin ifadə edildiyi yeni formaların meydana çıxmasına səbəb olur. Məlum haldır ki, normayaratma fəaliyyəti daha gec gedən və uzun prosedur olduğundan hər dəfə bu yeni formaların konkret şəkildə təsbit olunması üçün kifayət qədər uzun vaxt, prosesdur və resurs tələb olunur. Qanunvericiliyin bu formada təbitini isə müəyyən mənada uğurlu hesab etmək mümkündür. Ümumilikdə isə qanunvericilikdə müəyyən olunmuş normaları təhlil edərək qeyd edə bilərik ki, onlar qanunda müəyyən edilmiş konkret obyektiv formada mövcud olan müəlliflik hüququ olan obyektlərin mühafizəsi üçün xüsusi tənzimləmə müəyyən edir. Yeni və geniş yayılmış formalar isə bir çox hallarda bu normalar ilə tam, hərətərli şəkildə tənzimlənmə bilmir. Bu isə özü-özlüyündə həmin obyektiv formada ifadə olunma halları artdıqca müəlliflik hüququ pozuntularının sayının artmasına, habelə maraqlı şəxslərin mənfəət və ya gəlirlərdən məhrum olmasına səbəb olur. Bu isə iqtisadiyyatın inkişafına, habelə insan hüquq və azadlıqlarının təmini və müdafiəsi üzrə dövlətlərin öz öhdəliklərini həyata keçirmə göstəricilərinə məfi təsir göstərir.

Rəqəmsal platformalar müəlliflik hüquq sahiblərinə bir çox mümkün imkanlar yaradır. Hüquq ədəbiyyatında qeyd edilir ki, insanlara rəqəmsal inkişaf nəticəsində əldə olunmuş texnoloji nəaliyyətlər olduqları yeri tərk etmədən məzmun yaratmaq və onu rəqəmsal sosial platformalar vasitəsi ilə yayılması imkanı verir. Adətən belə yayınlama qeyri-kommersiya xarakterli olaraq qəbul edilməlidir. [7, s.175] Bu fikirlə tam razılaşmaq doğru olmazdı. Çünki rəqəmsal texnoloji alət və vasitələr ilə yaradılan müəlliflik hüququnun aid edildiyi əsərlər heç də sadəcə qeyri-kommersiya məqsədi ilə yaradılmır. Əslində mahiyyət etibarını ilə artıq bir çox sahələrdə ənənəvi üsulla yaradılması nəzərdə tutulan əsərlər öz yerini texnoloji vasitələrdən istifadə ilə yaradılan və rəqəmsal formada ifadə olunan əsərlərə vermişdir. Buna konkret misallar da çəkmək olar. Bu istiqamətdə qrafika və dizayn əsərləri yaxşı nümunə ola bilərdi. Hətta bu gün verilən tapşırıqlar və əmrlər nəzərə alınmaqla süni intellekt tərəfindən belə əsərlərin yaradılmasını şahidi oluruq. Bundan əlavə olaraq musiqi əsərlərinin yaranması da xaraktercə artıq müəyyən mənada dəyişmişdir. Bir çox hallarda müasir incəsənət nümunələri hesab olunan müəlliflik hüququ obyektinə olan mətnsiz musiqi əsərlərinin rəqəmsal texnologiyalardan istifadə ilə rəqəmsal yaradıldığına şahidi oluruq. Digər tərəfdən artıq rəqəmsallaşmanın memarlıq sənətinə də təsirsiz ötürmədiyini qeyd edə bilərik. Bu isə rəqəmsal çertyojlar, şəhərsalma layihələri və ya digər memarlıq layihələrinin sayca artmasına səbəb olmuşdur. Qeyd olunan bütün bu hallar rəqəmsal platformalardan istifadə ilə yaradılan, yayılan və ya saxlanılan əsərlərin heç də yalnızca qeyri-kommersiya məqsədi ilə həyata keçirilmədiyini demək üçün kifayətdir. Digər tərəfdən müasir dövrdə elektron kommersiya və ya ticarət münasibətləri kontekstində bir çox bərabərtərəfli bu münasibətlərin predmetini də ele rəqəmsal formada yarılan əsər təşkil edir.

Kiberməkanda istifadə edilən platformaların müxtəlifliyi və çoxluğu da müəlliflik hüquqlarının müdafiəsi mexanizmlərinin formalaşdırılmasını çətinləşdirir. Hüquq ədəbiyyatında qeyd edilmişdir ki, rəqəmsal platformalardan istifadə ilə aparılan ikitərəfli danışıqlarda müəlliflik hüququ obyektlərindən istifadə hallarında hüquqpozumların qarşısının alınması və ya bu hüquqların təmin edilməsi çətin olsa da, şəbəkə istifadəçilərinin giriş icazəsi olduğu ictimai hissə və bölmələrdə bu pozuntuları aşkarlamaq daha rahat olur. [8, s.155] Ümumilikdə kiberməkandan yurisdiksiyanın müəyyən edilməsi olduqca çətin olduğundan bu prosesdə bir sıra hüquqi problemlər meydana çıxır. Müasir dövrdə müəlliflik hüquqları həm kibernetik münasibətləri çərçivəsində alt kateqoriya olaraq, həm də müstəqil şəkildə rəqəmsal platformalarda müəlliflik hüquqlarının təmin və müdafiə edilməsi üzrə dövlətlərin əməkdaşlığı yolu ilə təmin və müdafiə oluna bilər. Bu ən səmərəli çıxış yolu kimi görünür. Bu üsulla dövlətlər qəbul etdikləri razılaşmalara uyğun olaraq müvafiq normaları daha da dəqiq şəkildə müəyyən edir, bu sahədə qarşılıqlı əməkdaşlıq edərək müəllif və ya hüquq sahiblərinin qanuni maraqlarını qoruyur, habelə iqtisadiyyatın da inkişafına öz töhfələrini vermiş olurlar.

Bu sahədə tətbiq edilməsi daha səmərəli bir vasitə isə kiberməkanda sayt, tətbiqetmə və ya platforma sahiblərinin üzərinə vəzifə qoyulması yolu ilə texniki imkanlardan istifadə etməklə qabaqlayıcı tədbirlərin görülməsidir. Belə ki, bu üsulla tətbiq edilən texniki üsul müəlliflik hüquq pozuntusuna səbəb ola biləcək hərəkətləri müəyyən edərək bloklaya bilər. Bununla bağlı süni intellektin istifadəsi ilə daha yaxşı nəticələr əldə etmək mümkündür. Bu prosesdə sayt, tətbiqetmə və ya platformaya yüklənən rəqəmsal məzmun müvafiq texniki imkanlardan istifadə etməklə saytda və ya platformada olan, onunla yanaşı əlçatan olan digər müəlliflik hüququ obyektləri ilə qarşılaşdırılır. Əgər təhlil nəticəsində həmin məzmunun müəlliflik hüquq pozuntusuna səbəb olduğu aşkar olunarsa ona əlçatanlıq dərhal məhdudlaşdırılır. Bununla da müəlliflik hüquq pozuntusunun qarşısı alınır və ya cəhd mərhələsində buna icazə verilmir ki, bu da pozuntu olmadan prosesin yekunlaşdığını deməyə əsas verir.

Hüquq ədəbiyyatında rast gəlinən araşdırmalardan birində haqlı olaraq qeyd edilmişdir ki, rəqəmsallaşma və rəqəmsal texnologiyalar əsərlərin, xüsusilə də audio və audiovizual əsərlərin çoxaldılması və ümumilikdə ictimaiyyətə çatdırılması ilə əlaqədar məsələləri xüsusilə asanlaşdırmış, buna görə də müəlliflik hüququ sistemi kontekstində formalaşdırılmış mərkəzi rola sahib hüquqların müdafiəsi və təminində, habelə müəyyən edilməsi mexanizmlərində institusional dəyişikliyinə əsas olmuşdur. [9] Bu mövqə ilə razılaşaraq qeyd etməyi zəruri hesab edirik ki, xüsusən də rəqəmsal audivizual əsərlərin müəlliflik hüquqlarının pozulması son dövrlərdə xüsusilə geniş vüsət almışdır. Bu həm özünü İP TV-lərin retranslyasiya həyata keçirməsi prosesi ilə, həm də müxtəlif saytlar üzərindən həyata keçirilməsi ilə baş verir.

Digər tərəfdən Ümumdünya Əqli Mülkiyyət Agentliyinin nəşrlərinin birində qeyd olunur ki, musiqi sənayesində rəqəmsallaşma prosesinin sürətlənməsi bu sahədə müəlliflərin və hüquq sahiblərinin əmlak hüquqlarını kollektiv əsasda idarə edən təşkilatların, habelə bu sahə üzrə informasiya texnologiya mütəxəssislərinin və proqramçıların fəaliyyətinə xüsusi təsir edir. Rəqəmsal musiqiyə dair müəlliflik hüquqlarının müdafiəsi isə xüsusi yanaşma tələb edir. [10, s.57-59] Son dövrdə rəqəmsal musiqi platformalarının sayının artması və rəqəmsal musiqinin yayılmasının qısa müddət ərzində təmin edilməsi mümkünlüyü bu prosesi çətinləşdirir. Kiberməkanda istifadəçilər istədikləri məlumatları əldə edə bildikləri kimi bu rəqəmsal müəlliflik hüququ obyektlərini də qanunsuz üsulla yaya və gəlir əldə edə bilirlər. Burada şəxsi məqsədlər üçün həmin əsərlərə vicdanlı şəkildə çıxış edən şəxslərin hər hansı hüquqpozma törətməsi halı mövcud olmur. Çünki bu hal müəlliflik hüquqlarının qanunla məhdudlaşdırıldığı hallardan birinin təzahürü kimi nəzərə alınır. Lakin həmin rəqəmsal musiqi əsərini qeyri-hüquqi yollarla və vasitələrlə əldə edərək ictimaiyyətə çatdıran və bundan gəlir götürən sahibkarlar isə bir qayda olaraq həm mülki, həm də ictimai təhlükəlilik dərəcəsinə görə inzibati və ya cinayət məsuliyyəti daşıyırlar. Bu halın isə kiberməkanda baş verməsi bu hadisənin səbəbkarlarının məsuliyyətə cəlb edilməsi prosesini çətinləşdirir.

Ümumilikdə rəqəmsallaşma müəlliflik hüququ və müəlliflik hüququ münasibətlərinə həm öz müsbət təsirini, həm də mənfi təsirlərini göstərir. Təbiidir rəqəmsallaşma operativlik, şəffaflıq, rahatlıq, əlçatanlıq, qənaətilik və s. baxımından olduqca əlverişli bir proses kimi nəzərə alınmalıdır. Lakin rəqəmsal məkanın sonsuz xarakteri, istifadəçilərinin identifikləşdirilməsi üçün xüsusi bilik və texnoloji avadanlıqların olması zərurəti, yaratdığı yurisdiksiya problemi bu məsələni bir qədər də çətinləşdirir.

Müəlliflik hüquq pozuntularına qarşı mübarizədə qeyd olunan istiqamətdə müəyyən preventiv addımlar atılması mümnük olsa da əlverişli və səmərəli idarəetmə mexanizminin müəyyən edilməsi olduqca vacib məsələdir. Burada görüləli olan tədbirləri bir neçə qrupda kateqoriyada cəmləşdirmək mümkündür. Belə ki, normayaratma fəaliyyəti, texnii mühafizə və müdafiə, habelə hüquqi mexanizmlərinin formalaşdırılması, kiberməkan istifadəçilərinin maarifləndirilməsi və s. kimi fəaliyyətlər fərqləndirilə bilər. Əvvəla normayaratma fəaliyyəti kontekstində müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında qanunvericilik rəqəmsal cəmiyyətin əsas xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla yenidən işlənməlidir. Habelə müəlliflik hüququnun şamil edildiyi əsərin ifadə edildiyi obyektiv formalara konkret növ “rəqəmsal” kateqoriyası əlavə edilməlidir. Habelə kibercinayətkarlıqla əlaqədar normaların müəyyən edildiyi qanunvericilik aktlarında müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqların pozulması sahəsində ictimai təhlükəli əməllər və bu əməllərə görə sanksiyaların müəyyən edilməsi zəruridir. Texnoloji həllər tətbiq etmə ilə müəlliflik hüquqpozuntularının qarşı fəaliyyətin təmin edilməsi də rəqəmsallaşmanın mənfi təsirlərindən müəllifləri qoruya bilər. Habelə kiberməkanda istifadəçilərin müəlliflik hüququ ilə əlaqədar məlumatlılıq səviyyəsinin artırılması üçün rəqəmsal platformalardan istifadə etməklə maarifləndirmə işinin aparılması cəmiyyətin əqli mülkiyyət mədəniyyətinin yüksəlməsinə və pozuntu törədilməsi hallarının azalmasına səbəb ola bilər.

Nəticə olaraq qeyd edə bilərik ki, rəqəmsallaşma müxtəlif sferalarda olduğu kimi müəlliflik hüququna və müəlliflik hüquq münasibətlərinə də təbiətən təsir etmişdir. Belə olan halda dövlətlər rəqəmsallaşma və texnoloji inkişafın xüsusiyyətləri nəzərə almaqla həm milli səviyyədə müxtəlif tədbirlər görməli, həm də kiberməkanda müəlliflik hüquqlarının təmin və müdafiə olunması üçün beynəlxalq əməkdaşlıq görmək üçün meyilli olmalıdırlar

İstinadlar:

1. İmanov K. “İnternet və müəlliflik hüququ: maraqların toqquşması və kompromisin axtarışı”. Bakı, 2018, 20 s.

2. Peters M., “The challenge of copyright in the digital age”, revista la propiedad inmaterial, Conferencia pronunciada en el Seminario Sociedad de la Información. Universidad Externado de Colombia, Bogotá, mayo de 2005, 59-67 pp., p. 59-60

3. WIPO (2015). Guide on Surveying the Economic Contribution of the Copyright-Based Industries. Available at <https://www.wipo.int/publications/en/details.jsp?id=259> 29.09.2023.

4. UNCTAD Creative Economy Outlook 2022, UN, Geneva, 2022, 14 p., p 1.

5. İmanov K., Müəlliflik hüququ və digər əqli mülkiyyət hüquqları müasir mərhələdə. Bakı, 2018, 32 s., s.6

6. İmanov K. Rəqəmli şəbəkələrdə əqli mülkiyyət hüquqlarının idarə edilməsi, Bakı, 2019, 71 s., s.12

7. Fitzgerald B. Copyright 2010: the future of copyright law, COPYRIGHT LAW, DIGITAL CONTENT AND THE INTERNET IN THE ASIA-PACIFIC, Sydney University Press, 2008, 419 p., 173-187, p.175

8. Czetwertyński, S. Importance of copyrights in online society. Managerial Economics. 2017, Vol. 18, No. 2, pp. 147–163, p.155

9. Mihaly F., Copyright for the Digital Era: WIPO Internet Treaties, Columbia VLA Journal of Law and Arts, The Spring 1997 Horace S. Mangers Lecture

10. Butler S. Inside the global digital music market, WIPO, SCCR/41/2, 01.06.2021

11. “Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunu <https://e-qanun.az/framework/4167> 22.09.2023

THE IMPACT OF DIGITALIZATION ON COPYRIGHT

Akbar Aliyev*

Abstract

Copyright is one part of intellectual property rights and it is accepted as one of the basic guarantees of creative freedom, as well as one of the fundamental human rights. The regulation of copyright relations is noticeable as specific relations distinguished by its uniqueness. In recent times, the rapid development of information technologies has led to a radical change in the nature of copyright relations. Approaching from the mentioned direction, it should be noted that the traditional methods and means of protection of copyright objects are not considered effective in the fight against attempts to cause infringement of rights occurring in the online environment. Therefore, taking into account the features of the digital society and cyberspace, the specific characteristics of the subjects, as well as the results of the development of information technologies, new mechanisms for the provision and protection of copyrights should be formed. In the article the mentioned above, as well as the mutual relations and influence of copyright and information technologies, and the issues of ensuring and protecting copyright in the digital society have been researched.

Keywords: *copyright, Internet, digital society, digital content, creative economy, creative industry, cyberspace.*

ВЛИЯНИЕ ЦИФРОВИЗАЦИИ НА АВТОРСКОЕ ПРАВО И АВТОРСКО-ПРАВОВЫЕ ОТНОШЕНИЯ

Акбар Алиев**

Резюме

Авторское право принадлежит к правам интеллектуальной собственности, которые являются одной из основных гарантий свободы творчества, а также одним из основных прав человека. Регулирование авторско-правовых отношений рассматривается

* Ph.D. Candidate, Senior Advisor of the Intellectual Property Agency of the Republic of Azerbaijan

** докторант Кафедры ЮНЕСКО «Права человека и информационное право», старший советник Агентства интеллектуальной собственности Азербайджанской Республики

как специфические отношения, отличающиеся своеобразием. В последнее время бурное развитие информационных технологий привело к радикальному изменению характера авторско-правовых отношений. Подходя с указанного направления, следует отметить, что традиционные методы и средства защиты объектов авторского права не считаются эффективными в борьбе с попытками вызвать нарушение прав, происходящими в онлайн-среде. Поэтому с учетом особенностей цифрового общества и киберпространства, специфики субъектов, а также результатов развития информационных технологий должны формироваться новые механизмы обеспечения и защиты авторских прав. Исследованы особенности, упомянутые в статье, а также взаимосвязь и влияние авторского права и информационных технологий, вопросы обеспечения и защиты авторских прав в цифровом обществе.

Ключевые слова: авторское право, Интернет, цифровое общество, цифровой контент, креативная экономика, креативная индустрия, киберпространство.